

УДК 821.161.2'374.4+821.09 Франко
DOI <https://doi.org/10.32782/2409-1154.2024.67.15>

*Космеда Т. А.,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри романо-германської філології та зарубіжної літератури
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

*Колонюк С. М.,
доктор філософії, старший викладач іноземних мов
Комунального закладу вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»*

ПАРЕМІЙНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ВЗАЄМОСТОСУНКІВ ГАЛИЧАН І ПОЛЯКІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ: ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЕТНІЧНИХ ОБРАЗІВ (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ «ГАЛИЦЬКО-РУСЬКІ НАРОДНІ ПРИПОВІДКИ», УКЛАДЕНОЇ І. ФРАНКОМ)

Анотація. Статтю присвячено дослідженню особливостей концептуалізації української мовної картини світу, що презентує субкультуру галицьких українців другої половини ХІХ століття часів належності Східної Галичини до складу Австро-Угорської імперії з огляду на своєрідність вербалізації міжнародних стосунків, що усталілися між галичанами й поляками в указаний період. Простежено особливості функціонування (1) етнонімів / етнофолізмів: *русин, русак, руснак, русінек, хохол, малорос / поляк, лях, мазур*, а також (2) власних назв, що здатні переходити в конотони, відповідно апелятивізуватися, (3) схематично окреслено образи-концепти українського галичанина й поляка. Доведено, що паремії презентують семантико-прагматичне навантаження, що демонструє нерівність у міжнародних правах названих етносів, а також непрості стосунки між ними. З'ясовано, що паремії змодульовані у формі мовленнєвих жанрів застереження, засудження, попередження, скарги, глузування, жарту. У них послідовно вербалізовано іронію, жартівливо-зневажливу, принизливу, глумливу тональність. Для галичан характерні амбівалентні риси: з одного боку, кмітливість, працездатність, витривалість, сила волі, твердість характеру, а з другого – упертість, невміння швидко приймати рішення, оцінювати ситуацію, наївність і довірливість. Концептуалізовано й негативний образ-концепт галичанина-зрадника, пристосування, номінованого лексемами *махур, мадзура*. Образ-концепт поляка омовлено здебільшого як зрадливого, лінивого, такого, який часто виявляє ворожнечу до українців, принижує їх, кривдить, виражає зневагу, але водночас він розумний і прозорливий, швидко приймає рішення, орієнтується в ситуації, бачить перспективу. Для реалістичного омовлення польської лінгвокультури паремії містять полонізми, часто актуалізуються макаронічне мовлення, що передано й українською, і польською графікою, а також польські етикетні формули. Важливо, що коментарі І. Франка дають змогу більш точно визначити функційно-прагматичне навантаження паремій, їх тональність та жанрову належність, а також походження, що має велику цінність для сучасної української пареміології.

Ключові слова: етнонім, концептуалізація, мовленнєві жанри, мовна картина світу, лінгвокультура, паремійний образ-концепт, паремія, семантико-прагматичне навантаження.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Відповідно до методологічних постулатів лінгвістики мову розглядають «як основний засіб, що дає змогу пояснити сферу людської ментальності, поведінку людини, її світогляд, спосіб мислення, процес породження думки, оскільки саме мова визначає спосіб членування світу у тій чи тій культурі, спосіб його опису, інтерпретації» [1, с. 7]. Усталеною в мовознавстві є думка, що найбільш виразно ментальність етносу, спосіб його мислення, емоції, почуття, оцінки довкілля концептуалізовані саме в паремійному фонді. Проблема інтерпретації українських паремій, зокрема й тих, що віддзеркалюють субкультуру галичан, належить до актуальних, оскільки аналіз такого матеріалу дає можливість змодельовати образ галичан і їхніх сусідів-поляків, глибше зрозуміти їхні взаємостосунки, особливості відповідної реальності, насамперед мовної. Дослідження виконане в руслі функційно-прагматичної і лінгвоконцептуальної парадигми знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. У сучасному українському мовознавстві визнано багатоаспектний статус паремій [2]: зазначений методологічний принцип і беремо за основу в цій науковій розвідці. Відображення ціннісних пріоритетів, що зафіксовані в паремійних картинах світу різних етносів, по-новаторськи досліджувала І. Голубовська [3]. Шляхи концептуалізації національної ментальності в системі усталених висловів вдало описала А. Євграфова [4], а З. Коцюба актуалізувала етнолінгвопсихологічний підхід до вивчення семантико-прагматичного значення паремій [5]. Досліджуючи «Галицько-руські народні приповідки», укладені І. Франком, С. Пилипчук наголосив, що ця збірка паремій є своєрідним «підсумком надбання української пареміології та пареміографії» того часу [6, с. 7]. Саме ця збірка стала дослідницьким матеріалом під час вивчення, зокрема, комунікативної компетенції галичан [7], вербалізації категорії гендеру [8]. Ці праці засвідчують, що паремії, презентовані в збірці «Галицько-руські народні приповідки», є цінним і продуктивним

дослідницьким джерелом, зокрема, завдяки реалізації пареміографічної концепції, розробленої І. Франком. У цій науковій студії, залучивши відповідний паремійний матеріал, спробуємо продемонструвати особливості концептуалізації в ньому лінгвокультури галичан.

Формування мети статті. Мета наукової студії полягає в дослідженні паремій, презентованих у збірці, укладеній І. Франком, з огляду на особливості омовлення в них міжнародних стосунків, що усталилися між галичанами (руси-нами) й поляками, які спільно проживали на території Східної Галичини в другій половині XIX століття в межах Австро-Угорської імперії. Ставимо завдання простежити своєрідність функціонування етнонімів, включаючи й етнофолізми, *русин, русак, руснак, русінек, хохол, малорос, / махур, мазура, / поляк, лях, мазур*, а також відповідних власних назв (а) у приповідках і (б) у тексті коментарів І. Франка, а також аспектуально змодельовати їхні образи-концепти. Для аналізу дібрано понад 200 паремійних одиниць, у яких містяться наведені вище лексеми й концептуалізовано відповідні образи. Наголосимо, що в статті подано паремії в тій орфографічній формі, що презентована в оригіналі.

У дослідженні актуалізовано насамперед *описовий* метод для презентації матеріалу, мотивації висновків; застосовано метод аналізу *словникових* дефініцій, що містяться в розглядуваній збірці; *дискурсивний* аналіз спроектовано на текст коментарів, наданих І. Франком; *комунікативно-функційний* та *концептуальний* аналіз сприяє виокремленню типів мовленнєвих жанрів, мовленнєвої тональності, семантико-прагматичного навантаження паремій, моделюванню розглядуваних образів-концептів; *класифікаційний* метод дає змогу систематизувати описуваний матеріал за виокремленими параметрами.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Яскравим презентантом своєрідності стосунків між поляками й галицькими українцями є прислів'я *Підняли такий крик і лемент, цілком як тая Польща* – коментар І. Франка: «Цікава згадка про польські сеймики» [9, с. 1011]. Як бачимо, володіючи майстерністю непрямой комунікації, під час тлумачення наведеної паремії письменник формує зневажливо-негативне ставлення до діяльності польських сеймів, де принижували галичан, не враховуючи їхніх політичних прав. Зазначений смисл концептуалізовано насамперед у змісті лексеми *сеймики*. Для української лінгвокультури загалом характерне використання зменшено-зневажливих суфіксів для характеристики чогось ворожого, того, що негативно сприймається (порівн. укр. *вороженьки*). Негативно оцінюється і польський суд (*трибунал*) у ситуаціях, коли в них розглядали проблеми галицьких українців, які зверталися для захисту своїх прав, намагалися віднайти справедливість, порівн.: *Як у трибуналі!* – «Сказала служниця Тацька Загоримьяна (vel Ткач) з Чернелева руського, почувши в хаті великий гармидер. Запитана, що то значить, відповіла: “Так люде кажуть, тай я так”. Очевидно це ремінісценція давніх польських трибуналів» [9, с. 1596]. Лексема *гармидер* презентує значення ‘відсутність або порушення ладу, безладдя’, тому негативний смисл «прочитується» прозоро. Саме цю лексему використано для характеристики тогочасних судів.

У паремії-застереженні *Страхи на ляхи, і русинам ся дістане* в значенні «В страшних пригодах не раз і ляхи і русини носять шкоду» [9, с. 1549]: змодельовано думку, що чвари

принносять негаразди усім. Водночас галичани застерігають сусідів-поляків і спонукають поважати їхні права, порівн.: *Диви ляше, по Прут наше!* – тлумачення І. Франка: «Границя між давньою Польщею і Буковиною» [9, с. 1081], тобто галичани прагнуть триматися гідно й відстоювати своє.

Аналіз паремійного матеріалу дає змогу розшифрувати концептуалізацію узагальненого образу поляка, що зафіксований у мовній свідомості галичан розглядуваного періоду: вербалізовано застереження щодо особливостей характеру поляків, їхньої моралі й етики, порівн.: *З ляхом говори, а камінь за пазухою держи* – «Він зрадливий і готов напасти зненацька» [9, с. 1081]; *Коровами орати а ляхами робити – еден чорт*, що значить: «До роботи вони ліниві» [9, с. 1081].

Загальновідомою, що *ляхи* – це зневажлива назва етноніма поляки, яка функціонує й у приповідках, наприклад: *Чому чорт ляхів бере? Бо по єдинці ходять* – «Чи є таке народне вірування, що чорт справді хапає живих ляхів, мені невідомо. Приповідка основана на тім факті, що в руських селах польські зайди, які звичайно давалися людям дуже взнаки, часто пропадали без сліду» [Тут і далі в цитатах жирний шрифт автор. – Т. К., С. К.] [9, с. 1704]. Концептуалізовано твердження, що поляки й галичани не завжди знаходили спільну мову: «А ти сконд?» – «Видер воробці з гонт» – «Із звісного анекдота, де представлено розмову пана поляка з селянином русином. **Часто цитують як приклад розмови людей, що не розуміють, або не хочуть розуміти один одного**» [9, с. 329]. Як бачимо, у тексті паремій, а також в коментарях І. Франка активно поширені полонізми.

Принадно зауважмо, що й представники інших національностей не сприймали галицьких українців, зокрема їхню мову, порівн.: *Глухий німець* – «**Не глухий, а не розуміє, що до нього говорить русин**» [9, с. 1184]: омовлено ситуацію, що простежувалася за часів Австро-Угорської імперії, коли українська мова зазнавала утисків і належно не функціувала, а українці не мали відповідних прав, зокрема й на користування рідною мовою.

Концептуалізовано негативні риси характеру поляків і русинів одночасно, що вказує на певне несприйняття один одного, однак І. Франко дає «м'яке» толерантне пояснення цьому, порівн.: *Що русин, то наличка, що лях то пес* – «Припадкова схожість припадкових прикмет» [9, с. 1420]. Вербалізовано й зверхнє ставлення поляків до галичан, що виражено, зокрема, й у невербальній поведінці: *Що русин, то свиня* – «Приповідки дають поляки» [9, с. 1420]; *Польський пан а руська свинє, – всьо єдно* – «Згідний вислів про польського пана» [9, с. 1237]; *Посунь ся ляше, най русин сяде* – «**Русин перед ляхом мусів стояти**» [9, с. 1082].

Однак заможні українці також могли собі дозволити глузувати з поляків, порівн.: *Панове з хлопів пани, а я з панів пан*, – мовив трахтирник, як купив село – «Оповідання про львівського купця-русина Товарницького, що в р. 1818 в часі приїзду цісаря Франца I до Галичини на панських бенкетах заробив стільки, що купив собі село» [9, с. 1236]. Порівняймо також іронічні паремії-жарти – *А мазури капуняки, їли, пили коло сри-и, а русини добрі люди, їли, пили коло буди* – «**Кепкування русина з мазурів**» [9, с. 1084]. Зазначмо, що *мазурами* галичани називали вихідців із Польщі, тобто тих українців, які сповідували католицьку віру, називаючи їх як запроданцями. Крім того, *Мазур* – це польське та українське прізвище, що означає вихідця або колоніста з Мазурії; входить до пер-

шої двадцятки найпоширеніших прізвищ у Польщі, тому й має здатність апелятивізуватися, тобто переходити в розряд загальних назв (процес антономазії), слугуючи зневажливою номінацією поляків загалом. Прислів'я фіксують поширені імена поляків, що асоціюються з їхньою національністю, порівн.: *Що мазур, то Бартко* – «Мазури люблять уживати це ім'я, як русини Іван або Микола» [9, с. 1084]. Польське ім'я *Бартко*, як бачимо, порівнюється за поширенням і символікою з українськими іменами *Іван* чи *Микола*, що також можуть набувати узагальненого значення 'українець', утрачаючи належність до розряду власних назв.

Зневажливо-глузлива тональність фіксується в образі, презентованому в жіночому імені *Мариська*, що еквівалентне укр. *Марійка*: у цьому разі простежуємо прагматику негативу, що омовлено в коментарях І. Франка, оскільки актуалізується словосполучення *руська дівка*, де *дівка* містить пейоративну оцінку, порівн.: *Мариська ни люди* – «Для чужого кожна руська дівка – *Мариська*» [9, с. 1094]. Чужий у цьому разі, очевидно, поляк.

Простежуємо омовлення смислу, що польські пани були несправедливими в оцінці роботи галицьких селян, часто їх кривдили, напр.: *Ховав русин пана і ніс велику коругу, а маленький колач дістав* – «*Кривдував собі, діставши замалу плату за якусь роботу*» [9, с. 1420]; *Русина лях бє тай сам гвалту кричить* – «*Це звичайна історична поява, що ті, що кривдять, найбільше кричать про кривду*» [9, с. 1419]. Галицьких українців не сприймали як рівноправних із поляками.

Низка паремій містить засудження тих галичан, які полінувалися, прислужували полякам, зраджували інтереси українців, напр.: *Руська шкіра, польське сало* – «*Поговірка про хрунів, що продають своє виборче право на користь польських інтересів*» [9, с. 1721]; *Поляка на світі не було, він се з русина народив* – «*Погляд на те, що перекинчиків більше ніж родовитих поляків*» [9, с. 1314]. Лексема *хрунь* презентує смисл 'лайливе прізвисько підлої, продажної людини, запроданця'. Крім того, це слово містить архаїзоване на сьогодні значення: 'в Галичині використовували щодо виборних осіб, які зрадили своїх виборців'. Зафіксовано іронійно-зневажливу тональність.

У галицьких приповідках натрапляємо на етикетні формули польської лінгвокультури, напр.: *Він з ним за пан брат*. І. Франко так тлумачить цю паремію: «*Пан брат* – *звичайна титулатура польських шляхтичів між собою. Тут значить: поводиться з ним, як рівний з рівним*» [9, с. 173], а, як було показано, рівні стосунки не завжди були реальними між українцями й поляками в період Австро-Угорської імперії. Титулатура – це 'офіційне йменування титула певної високопоставленої особи, форма звертання до неї'. Поляки використовували щодо галичан етнофолізми *хохол* і *малорос* одночасно, зокрема І. Франко виокремлює польську паремію *Głupi jak chachol malorosyjski*, наводячи такий до неї галицький еквівалент *Дурний як гуцул* [9, с. 739].

Коли йдеться про галицьких українців, у пареміях актуалізована лексема *русин* в значенні 'галичанин' (видове поняття) або 'українець' (родове поняття), порівн.: *Я в своїм капелюсі, не в твоїм царстві* – «*Так мав сказати русин до пана Бога, коли вкинувши до раю свій капелюх, осмолений пекельною смолою, мав сам узяти його, та замість того сів собі на нім*» [9, с. 932]; *А-цю, свине мазовецька!* – «*Говорять влізливому чоловікові. Мазовецька свиня або мазурська – власність одного з мазурів, що десь у XVIII в. в невеликім числі оселилися в Нагуєвичях*

(*Кохній, Твердовські*). *Були вони зразу не дуже приємними сусідами для місцевих русинів*» [9, с. 1428]; *Тверда Русь все перебуде* – «*Потішають себе русини в біді*» [9, с. 1420]. Отже, ідеться про те, що русини – це прадавні українці, тобто ті, хто проживав на Русі: актуалізовано прозору мотивацію. Зауважмо на використанні словосполучення *Тверда Русь*, що презентує позитивне семантико-прагматичне навантаження. Крім того, простежуємо лайливе звертання *свине мазовецька*, що омовлює запроданців.

Виокремлено паремію, яка концептуалізує смисл 'кмітливості русинів (українців)': *Чия гичка, того корінь* – «*Чис волосся, того й голова. Повідають, що раз русин бився з німцем, та коли вхопив його за волосся і думав, що вже переможе противника, показалося, що у німця на голові була перука. Тоді русин обурений крикнув: Агі, я думав, що чия гичка, того й корінь, а дідьчий німець і тут одуриє*» [9, с. 407].

Красномовним, що не потребує коментарів, є такий текст: *Впертий як русин* – «*Так характеризують поляки тугу вдачу і твердий характер русина*» [9, с. 343]; *Твердий русин...* – «*Мова про руську впертість і неподатливість*» [9, с. 1419]. Критична оцінка русинів зафіксована і в таких пареміях: *У русина все розум назад* – «*Наперед у нього все занадто малий*» [9, с. 1419]; *Русин розумний, але потому* – «*Потому в значенні по шкоді, по доконанім факті*» [9, с. 1419]; *Русин – пізний Іван*: паремія має таке значення – «*До всякого діла русин забирається пізно*» [9, с. 1419], тобто повільний у діях, а також не швидкий в реакціях, зокрема й на обман, вирізняється простакуватістю, довірливістю, наївністю: *По ярмарці русин мудрий* – «*Коли його там одурять, то вертаючи він обговорює все дуже розумно*» [9, с. 1419]; порівн. також паремію, що презентує іронійно-глузливу тональність в характеристиці образу русина: *Дай Боже русинові той розум на перед, що в ляха по заду* – «*Ляхи славні тим, що бувають мудрі по шкоді, а русин бажає собі такого розуму перед шкодою*» [9, с. 1419]; *Русин мудріє аж по сумнім досвіді* – «*Це зрештою можна сказати і про інші нації*» [9, с. 1404–1405]; *Дай мені Боже той розум на перед, що русинові на послід* [9, с. 1404]. Зафіксоване й компаративне прислів'я, де омовлена виразно негативна характеристика окремих представників галицьких українців. У вислові вжито номінацію *грейцар* ('дрібна австрійська монета'): це свідчить, що наведена паремія виникла саме в період перебування Східної Галичини під гнітом Австро-Угорської імперії, порівн.: *Він такий русин, як за грейцар пес* – «*Кепський русин*» [9, с. 1419]. Характеризуються окремі ознаки мовлення інтелегентних русинів, що не вирізняється риторичною майстерністю порівн.: *Журавлики ключолети, я не вмився до поети* – «*Таку приказку повторяли часто інтелігентні русини в [18]70-тих роках, натякаючи на перший рядок вірші Данила Млаки, що починалася словами "Ой журавлі ключолети"»* [9, с. 809].

Вербалізовано й гендерну ідентифікацію: жартівливо концептуалізовано образ *баби-русинки*, напр.: «*Сер бабо на стул!*» – «*Студаюся, пане*». – «*Оповідать, що до баби-русинки прийшли на постій вояки, правдоподібно це польські (на це вказує польська перша фраза) і веліли їй дати собі сира, а вона, зрозумівши їх не так, зборонялася поганити собі стіл, поки вкінці уступаючи погрозам не згодилася – на це більше обурення голодних вояків. Оповідання я чув у Нагуєвичях*» [9, с. 60]. У тексті паремій часто вжито вулгаризми, що характерно для мовлення простого люду.

Крім того, омовлено цікавий соціолінгвістичний факт: українці прагнули одружуватися з українцями, не змішуючи шлюби, порівн.: *Ой жур, мати, жур, ліпший русин, як мазур – «Зазначено національну симпатію: русинка волить і на пісній страві жити з русином, як із мазуром»* [9, с. 808]; *Жур не жур, ліпший русин як мазур – «Хоча русин живе вбого і їсть пісні страви, все-таки він ліпший від мазура»* [9, с. 808].

Лексема *русин* має і узагальнювальне значення – ‘руський народ як нація, що вирізняється внутрішньою силою’, порівн.: *Великая руська мати – «Поговірка мабуть книжного походження. Значить руського народу багато, русини – сила»* [9, с. 205].

Інтерпретуючи значення прислів'я, І. Франко, зокрема, відзначив, що, перебуваючи в комунікативному контакті з поляками, русини переймали й польську лінгвокультуру, окремі їхні паремії, порівн.: *Прийде криска й на Матиска – «Мазурська приказка, перейнята русинами»* [9, с. 1011]; *Зерно до зерночка тай буде мірочка. Зерно до зерна буде ціла міра – «Перерібка польської приказки: Ziarno do ziarka i będzie miarka. Та цей варіант без сумніву взятий уже з уст руського люду...»* [9, с. 863], однак водночас зберігали і свої усталені вислови: *Від колиски ... Від колиски до гробової дошки... до гробу – «Від уродження, як говорили старі русини»* [9, с. 982].

Історичним синонімом до *русин*, як бачимо з номінацій, закріплених у пареміях та витлумачених І. Франком, є лексема *руснак*, порівн. іронічну вербалізацію скарги: *Руснак неборак: хто не хоче, той го не кривдит – «Жалується русин на свою кривду»* [9, с. 1420]. У пареміях жартівливо-іронічної тональності йдеться про витривалість українців, порівн.: *Руснак з їсть головку маку, а два тижні постит – «Кепкують із руського посту, буцімто й мак уважається масною стравою»* [9, с. 1420].

Простежуємо й ополячений варіант лексеми *русин* – *русінек*, що зафіксований у такому жартівливо-іронічному діалогічному тексті словникової статті: *Питав сі мазур русина: «А ци то правда, зе се русінек сьлепи родзі?» – «Та правда, – каже русин, – бо завше мазура наймают, аби му девіть день у сру-у дув, поки не провидит» – «Приповідав кравець русин Гутович»* [9, с. 1084]. У тексті паремії актуалізовано макаронічне мовлення в його фонетичному обрамленні.

Омовлено міркування про ознаки представників різних етносів, водночас відзначаються особливі риси їхньої вдачі, напр.: *Хто в що твердий: шляхтич у вуха, хлоп у груди, а жид у пети – «Жартлива характеристика різниці трьох народностей: шляхтич у зимі носить вуха голі, русин носить сорочку з розпором на грудях, так що груди видно чи зима, чи літо, а жид ходить у патинках, із яких визирають голі п'яти»* [9, с. 1572], а також: *Ляха гріє чорт в уха, хлопа [поляки так зневажливо називали українців: синонім до русин] в груди, а жиди в пати – «Бо лях у зимі носить некриті вуха, русин груди, а жид п'яти в патинках»* [9, с. 1081]; *Жид твердий на пети, русин на груди, а німець на вуха – «Знаєте, – поясняв оповідач, – жид у зимі тільки голову зав'є, а з чобіт пальці вилізаять, тому кажуть: жид твердий на п'яти. А руснак гет загорне си, а груди такі голі, не обцікані добре, а німець наложит капелюх як печеричку на чубок, а вуха голі. Тому то таке люди склали»* [9, с. 782]. У наведених усталених висловах йдеться про манеру одягатися, уподобання різних народів: омовлено невербальну поведінку. Побутує й синонімна паремія: *Русин найміцніший у груди, а жид у пйти – «Бо русин*

і в зимі носить груди під обшивкою розтворені, а жид і в зимі виходить на вулицю в патинках з голими п'ятами» [9, с. 1419]; *Борше русинові серце скрухне, як жидови ... як полякови – «Русин склонніший до співчуття з людським терпінням, ніж жид або поляк»* [9, с. 1419]; *А русини добрі люди – їли пили коло буди; а поляки пси, собаки – їли, пили коло с-ки – «Жартлива примівка, а властиво прислівка з протиставленням русинів полякам»* [9, с. 1419].

Висновки з дослідження і перспективи пошуків у зазначеному науковому напрямі. Аналіз паремій, презентованих у збірці, укладеній І. Франком, демонструє факт протиставлення поляків українським галичанам, свідчення нерівності в стосунках між ними: *пан поляк і селянин русин*, що концептуалізовано навіть в етикетних формах.

Лексеми, що називають державні установи, особливості політичного ладу, реалії чужого світу зазвичай передано в зневажливо-іронічній тональності, зокрема й у зменшено-принизливих формах з актуалізацією відповідних суфіксів.

Здійснений аналіз засвідчує, що виокремлені паремії омовлені у формі системи комунікативних жанрів, серед яких найбільш частотними є застереження, засудження, спонування до дії, попередження, скарга, глузування, жарт. Послідовно вербалізовано іронічну, жартівливо-зневажливу, глумливу тональність, що проєктується і на образ, власне, галичанина, оскільки кмітливість – національна риса характеру українців, зокрема й галицьких. Для номінації галицьких українців поширені лексеми *русин, русак, руснак*, сполонізоване *русінек*, а також етнофолізми *хохол, малорос*, щоправда, останні функціують рідко. Для номінації зрадників нації, пристосованців актуалізуються слова *махур, мазура*. Образ-концепт русина омовлено доволі самокритично: він упертий, буває повільний у мисленні, часто бачить правильне вирішення проблеми після того, як подія відбулася: йдеться про нездатність швидко оцінювати ситуацію, правильно орієнтуватися; наївний і довірливий, простакуватий, але витривалий, сильний, працьовитий.

Образ-концепт поляка презентовано в негативних параметрах: зрадливий, лінійний, часто виявляє ворожнечу до українців, принижує їх, кривдить, але розумний і прозорливий. Актуалізовано зневажливі назви поляків, зокрема етнофолізми *лях, мазурик, мазур*.

Образи деяких етносів презентовано в глузливо-насмішкуватій тональності в порівняльному ракурсі.

Зафіксовано інформацію про польські й українські конотоніми (*Бартко, Микола, Іван, Мариська*), прізвища та імена, що можуть апелювати, набуваючи зневажливої оцінки.

Польська лінгвокультура презентована за допомогою полонізмів, макаронічного мовлення, що передано і українською, і польською графікою.

Отже, паремії, презентовані в збірці «Галицько-руські народні приповідки», що укладені І. Франком, – надійне джерело лінгвокультурологічних і лінгвоконцептуальних досліджень, цінність якого полягає у своєрідній концептуалізації мовної картини світу субкультури галичан, оригінальній презентації відповідних образів-концептів. Крім того, коментарі І. Франка дають змогу осмислити функційно-прагматичне навантаження паремій, їх тональність та жанрову належність, що має велику цінність для сучасного українського мовознавства.

Перспективу дослідження вбачаємо в необхідності опису образу-концепту *українська / руська мова*.

Література:

1. Космеда Т. А., Плотнікова Н. В. Лінгвоконцептологія: мікроконцептосфера СВЯТКИ в українському мовному просторі: монографія. Львів: ПАІС, 2010. 408 с.
2. Космеда Т. А., Колониук С. М. Багатоликий статус паремії та аспекти її дослідження. Лінгвістичні студії: зб. наук. праць / Донецький національний університет ім. Василя Стуса; гол. ред. Ж. Краснобаєва-Чорна. Вінниця: ДонНУ ім. Василя Стуса, 2022. Вип. 43. С. 20–31.
3. Голубовська І. О. Паремії як відбиття ціннісних пріоритетів етнічної спільноти (на матеріалі української, російської, англійської та китайської мов). *Мовознавство*. 2004 (2). № 2–3. С. 66–74.
4. Євграфова А. О. Українська фразеологія в аспекті національної ментальності. *Вісник Львівського університету*. Серія філологічна. 2004. Вип. 34. Ч. II. С. 359–365.
5. Коцюба З. Г. Паремії як об'єкт етнолінгвопсихологічного дослідження. *Мовознавство*. 2009. № 2. С. 34–47.
6. Пилипчук С. Пареміологічні зауваги. *Погляд Ф. Колесси. Родина Колессів у духовному та культурному житті України кінця XIX–XX ст.* Львів, 2005. С. 110–115.
7. Космеда Т. Комунікативна компетенція галичан в інтерпретації Івана Франка. *Вісник Львів. ун-ту*. Сер. філологічна. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. Вип. 52: Загальне мовознавство. С. 108–121.
8. Космеда Т. Відображення категорії гендеру в «Галицько-руських народних приповідках» І. Франка. *Słowo. Tekst. Czas – XI: Frazeologia słowiańska w aspekcie onomazjologicznym, lingwokulturologicznym i frazeograficznym*; pod red.: M. Hordy, W. Mokijenki, T. Szutkowskiego, H. Waltera. Szczecin; Greifswald, 2012. S. 529–538.
9. Франко І. Галицько-руські народні приповідки. Львів: б/в, 1901–1910; цифрове перевидання: 2014–2021. 1753 с.

Kosmeda T., Koloniuk S. Paremiological conceptualization of the relations between Galicians and Poles in the second half of the 19th century: verbalization of ethnic images (based on the collection “Galician-Ruthenian Folk Proverbs” compiled by I. Franko)

Summary. The article is dedicated to the study of the peculiarities of the Ukrainian linguistic worldview

conceptualization, which represents the subculture of Galician Ukrainians in the second half of the 19th century during the period when Eastern Galicia was a part of the Austro-Hungarian Empire, considering the specifics of verbalizing interethnic relations that were established between Galicians and Poles during this period. The features of the functioning of (1) ethnonyms / ethnopholisms: *русин, русак, руснак, русінек, хохол, малорос, / поляк, лях, мазур*, (Rusyn, Rusak, Rusnak, Rusinek, Khokhol, Maloros / Poliak, Liakh, Mazur), and also (2) proper names that can transition into connotonyms, accordingly becoming appellatives, (3) schematically outlined image-concepts of the Ukrainian Galician and the Pole. It is proven that paremiias present semantic-pragmatic content, demonstrating inequality in the interethnic rights of the mentioned ethnic groups, as well as the complex relations between them. It is found that paremiias are modulated in the form of speech genres of caution, condemnation, warning, complaint, mockery, and joke. They consistently verbalize ironic, humorously derogatory, humiliating, and mocking tones. Ambivalent traits characterize Galicians: on the one hand, cleverness, diligence, endurance, willpower, firmness of character, and on the other – stubbornness, inability to quickly make decisions, evaluate the situation, naivety, and gullibility. The negative image-concept of the Galician as a traitor and opportunist, labelled with lexemes *махур, мадзура* (makur, madszura), is also conceptualized. The image-concept of the Pole is mainly depicted as treacherous, lazy, often hostile to Ukrainians, humiliating, offending, and expressing contempt. Still, at the same time, he is intelligent and wise, quickly makes decisions, navigates the situation, and sees prospects. For a realistic depiction of Polish linguoculture, proverbs contain Polonisms, often actualizing macaronic speech conveyed in both Ukrainian and Polish scripts, as well as Polish etiquette formulas. Importantly, I. Franko's comments allow for a more precise determination of the functional-pragmatic content of the proverbs, their tone and genre affiliation, and origin, which is of great value for contemporary Ukrainian paremiology.

Key words: ethnonym, conceptualization, speech genres, linguistic worldview, linguoculture, paremiological image-concept, proverb, semantic-pragmatic content.